

ЛЮДМИЛА ПЕТРИШИН

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
ORCID iD: 0000-0002-4506-1523

ВІТАЛІЙ КУЛЬЧИЦЬКИЙ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
Україна
ORCID iD 0000-0002-4288-6458

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

вступ

Сучасний світ характеризується як бурхливим розвитком, так і, на жаль, протиріччями, конфліктами між центром та периферією, між титульною нацією і національними меншинами, на релігійному ґрунті та ін.

На сьогодні наявна велика кількість визначень конфлікту. На Заході, наприклад, широко поширене визначення відомого американського теоретика Л. Козера: «Конфлікт – боротьба за цінності й претензії на певний статус, владу і ресурси, в якій цілями противника є нейтралізація, нанесення збитку або усунення суперника». Так, А. Здравомислов визначає конфлікт як «норму відносин між людьми, свого роду клітинку соціального життя, в якій найбільш чітко проявляється соціальна напруженість, накопичується енергія діяльності, що породжує соціальні зміни і зрушення різного масштабу»¹.

Виклад основного матеріалу

Слід зауважити, що більшість визначень конфлікту носить соціологічний характер, так як в соціальному конфлікті всі сторони представлені людьми, групами людей. А. Дмитрієв, наприклад, під соціальним конфліктом розуміє «той вид протистояння, при якому сторони прагнуть захопити територію або ресурси, загрожують опозиційним

---

¹ Здравомыслов А. Г. *Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве*: 2-е изд. М.: Аспект Пресс, 1999. с. 286.

індивідам або групам, їх власності або культурі таким чином, що боротьба приймає форму атаки або оборони»².

Драматичні події на Сході України, що віддзеркалюються на всьому українському суспільстві протягом останніх років, безумовно, впливають на всі його сегменти. Учнівська молодь, як найбільш активна соціально-демографічна група, водночас є і рушійною силою змін, і тим об'єктом, який найбільше відчуває на собі наслідки Операції об'єднаних сил на Сході України. Зрештою саме від молодих людей та їх соціальної активності залежить майбутнє нашої держави.

Ми підтримуємо думку тих науковців, як вважають, що патріотизм у першу чергу повинен бути дієвим. Саме тому, значна кількість представників учнівської молоді в тій чи іншій формі долучалися до безкорисної роботи на користь громади та Батьківщини. У першу чергу, це волонтерська діяльність у різного роду заходах соціального спрямування (допомога дітям постраждалим у наслідок бойових дій), заходи на підтримку збройних сил України (збирання продуктів, здача крові).

Сучасна учнівська молодь вважає волонтерство діяльністю, якою надзвичайно важливо займатися. Любов до людей, до Батьківщини та можливість побачити реальну віддачу від докладених зусиль є, на нашу думку, основною мотивацією морально-патріотичної добровільної праці. Серед особистих мотивів, ми, у ракурсі нашого наукового дослідження, можемо виділити такі: національна свідомість, патріотизм, вплив друзів, захист інтересів держави тощо. Разом з тим, волонтерська діяльність є формою благодійництва, що ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості. У Законі України «Про волонтерську діяльність» визначено, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та умотивовану діяльність, що має суспільнокорисний характер. Волонтерами можуть бути особи, які досягли 16 років або, як виняток (за згодою одного з батьків або особи яка, його заміняє), з 15 років³.

В Україні поняття «волонтер» до 90-х ХХ століття не існувало. Людей, що займалися суспільно-корисною справою, називали добровільцями, благодійниками, альтруїстами, громадськими діячами, меценатами (князь Володимир, Ярослав Мудрий, гетьмани Петро Сагайдачний, Іван Мазепа, приватні благодійники Терещенки, Семеренки, Броцькі та ін.).

Окрім того, волонтерство є суспільно-соціальним рухом в Україні і разом із відновленням традицій благодійності, як невід'ємна її складова, стрімко розвивається. По суті, волонтерський рух є частиною будь-якого суспільства. Ця діяльність може набувати різних форм: від звичних форм взаємодопомоги до спільних дій під час кризи, але як процес вона базується на принципах законності, гуманності, рівності,

² Дмитриев А. В. *Конфликтология: Учебное пособие*. М.: Гардарики, 2000, с. 320.

³ *Про волонтерську діяльність*. Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 42. Ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення 05.03.2019).

добровільності, безоплатності, неприбутковості. Участь у волонтерському русі учнівської молоді дає можливість їй самореалізувати себе з однієї сторони, відчутти себе причетними до участі у державних справах з другої сторони⁴.

Волонтерство як активний вид суспільної діяльності є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Сьогодні активно розвивається і онлайн волонтерство (або віртуальне волонтерство), як новий, сучасний, високотехнологічний спосіб приєднатися до добровольчого руху. Великі віртуальні волонтерські рухи існують по всьому світу. Показовим є той факт, що багато хто з них згодом виходять в «реальне життя», реєструючись як некомерційних благодійних організацій⁵.

Чимало чинників впливає на ефективність волонтерської роботи студентів. Важливим фактором для підвищення оптимізації роботи волонтера є мотивація. Одна з найвідоміших моделей мотивації належить А. Маслоу⁶, який розкрив ієрархію індивідуальних мотивів у своїй гуманістичній теорії: Отже, згідно з ієрархією мотивів, волонтеру можна запропонувати відповідну роботу:

- задоволення фізичних потреб (приготування їжі; пошив та роздача одягу; робота на свіжому повітрі, пов'язана з проведенням різноманітних спортивних заходів; робота у притулку, центрі денного перебування, літньому таборі тощо);
- задоволення потреби у безпеці (розповсюдження екологічно чистих продуктів харчування; робота у колективі з метою розширення кола спілкування; робота спільно з правозахисними організаціями; робота для підвищення професіоналізму, що дозволить закріпити позиції на основному місці роботи; отримання знань, умінь, навичок, які допоможуть працевлаштуватися тощо);
- задоволення соціальних потреб (організація та участь у різноманітних соціальних заходах; адміністративна робота; менеджерська робота; робота у групі з представниками обох статей тощо);
- задоволення потреби у почутті гордості та престижу (представлення інтересів організації; керівництво групою; отримання престижної посади тощо);
- самореалізація (розробка власного соціального проекту; творча робота з ненормованим графіком; викладацька/тренерська робота тощо)⁷.

Учнівська молодь може найбільш повно самореалізуватись та успішно соціалізуватись у ролі волонтера, розкривати свої здібності, якості і переваги в суспільно значимій діяльності, особливо якщо спонукання до даному виду діяльності виходить з потреб самої людини. У цьому випадку реалізація здібностей особистості в суспільно значущій діяльності стає її самореалізацією та формує її як особистість з стійкими моральними позиціями та патріотичними переконаннями.

⁴ Полехина Л. В. *Волонтеры и волонтерское движение: сборник реферативных материалов*. Днепропетровск. 1999, с. 128.

⁵ Петришин Л. Й. *Чайковська Г. Б. Особливості самореалізації студентської молоді засобами віртуальної волонтерської діяльності*. The 1st International scientific and practical conference "Eurasian scientific congress" (January 27–28, 2020) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. P. 2020, с. 422–427.

⁶ *Введення в соціальну роботу: навч. посібник* / за заг. Ред. Т. В. Семигіна. К.: Фенікс. 2001, с. 288.

⁷ *Всеобщая декларация волонтеров*. Вестник благотворительности. 1995. № 5 (21), с. 12–15.

Близьким до самореалізації є поняття самоактуалізація, яка в гуманістичних теоріях розглядається як прагнення до самовираження і основна потреба людини. К. Роджерс розглядає прагнення до самореалізації як вроджене, спрямоване на становлення особистості, придбання її цілісності. Згідно автору, самоактуалізація – невід’ємна частина будь-якої життя, життя і є самореалізація, тобто максимальне розкриття і використання своїх можливостей, реалізація свого потенціалу. Безліч потреб людини об’єднується в одне прагнення до становленню та посиленню організму. Автор вважає, що рух людини вперед можливо лише при правильному сприйнятті і осмисленні людиною своїх цілей, виборів, своєї поведінки⁸.

Аналіз поняття самореалізації дано в роботах Е. Фромма. Автор розглядає орієнтацію людини на продуктивне використання здібностей і якостей особистості в світі. Відповідно до Е. Фроммом, необхідним для самореалізації є «продуктивна самореалізація»⁹. Таким чином, поняття «самореалізація» має на увазі прагнення до розкриття себе, реалізації свого потенціалу, свідоме прагнення до досягнень. Узагальнюючи теоретичні підходи, можна зробити висновок, що прагнення до самореалізації є наслідком мотивації. Поняття «мотивація» тісно пов’язане з сферою самореалізації людини. Цінності людини зазвичай залишаються стабільними, в той час як його потреби змінюються в залежності від обставин. Зазначимо, що потреби стимулюють мотивацію людини, змушують його виявляти активність у досягненні поставлених цілей, руші вперед, діяльному розвитку.

Соціалізуюче-самореалізуючу спрямованість волонтерського руху можемо простежити за таблицею 1¹⁰.

Табл. 1. Соціалізуюче-самореалізуюча спрямованість волонтерського руху

№	Напрями	Спрямованість волонтерської діяльності
1	Духовно-ціннісний	Допомога малозабезпеченим, безробітним, багатодітним, бездомним, безпритульним, особам, які потребують соціальної реабілітації. Проведення заходів культури пов’язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам’яток історії та культури, місць поховання.
2	Особистісний, міжособистісний	Допомога хворим, інвалідам, самотнім, людям похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги.

⁸ Полехина Л. В. *Волонтеры и волонтерское движение: сборник реферативных материалов*. Днепропетровск. 1999, с. 128.

⁹ Там же.

¹⁰ Там же.

3	Соціально-груповий	Підтримка постраждалих внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертв злочинів, біженців, внутрішньо переміщених осіб. Сприяння уповноваженому органу з питань пробації при здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи.
4	Міжособистісний	Сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення організація масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів.
5	Екологічний	Екологічна допомога ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру.
6	Політико-правовий	Правова допомога особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів. Сприяння та допомога ВПО, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції.

Отже можемо підсумувати, що волонтерство можемо розуміти як невід'ємну частину громадянського суспільства, як соціальну систему взаємопов'язаних дій членів цього товариства на локальному, національному та міжнародному рівнях у межах певного суспільного сектора, який відокремлюється від держави і бізнесу. В основі розвитку цього суспільного складника як сфери послуг лежить успішна самореалізація, самоактуалізація ідей та думок, соціалізація та суспільно корисна діяльність учнівської молоді як волонтерів.

Волонтерська діяльність має наступні сутнісні характеристики: соціальний і економічний ефект; відсутність оплати праці; наявність вигоди для людей, які не є волонтеру близькими родичами; наявність вибору роботи волонтером без примусу і зовнішніх зобов'язань; рівнозначність характеру праці волонтерів у межах організації і поза будь-якими організованих форм діяльності.

Цінність волонтерства полягає в першу чергу у значущості волонтерської діяльності для самої учнівської молоді і її волонтерства, в можливості реалізації своїх патріотичних ідей і переконань, виходячи зі співвіднесення своїх моральних можливостей і потреб до потреб інших людей.

Звернемо увагу на те, що у період Радянського Союзу, коли благо держави ставилося вище блага окремої людини, поняття доброволець мало ідейно-патріотичне забарвлення: так називалася людина, яка добровільно зголосилася служити інтересам не окремих громадян, а партії, комуністичній ідеї, соціалістичній державі. В цей час поняття радянської людини як громадянина передбачало наявність у неї суспільного навантаження у формах шефства над дітьми, школами, ветеранами; наставництва

над важковиховуваними, участі в суботниках, членстві у тимурівських загонах, добровільних народних дружинах¹¹.

Формальні державні структури не в змозі реагувати на всі запити суспільства, тому особливої ваги набуває громадський рух. Про те, що цей рух розпочався і триває, не дивлячись на труднощі, свідчить поява сучасних недержавних організацій, кількість яких давно сягнула понад 100 тисяч. Однак, лише незначна частина цих організацій працює з волонтерами. У травні 1998 року Україна серед інших країн Центральної та Східної Європи, а також кількох країн Азії розпочала реалізацію регіональної програми «Ініціативи по роботі на добровільних засадах». Ідея програми належить Нью-Йоркському Інституту Відкритого Суспільства (більш відомому як Фонд Сороса), і впроваджується вона через мережу національних відділень. Головною метою програми є відновлення руху волонтерів як запоруки громадського суспільства та незворотності демократичних перетворень, збільшення частки добровільної праці громадян, спрямованої на розв'язання конкретних проблем¹².

Сучасні реалії свідчать про необхідність перегляду внутрішніх і зовнішніх функцій держави, налагодження діалогу між громадянами і владою, визначення ролі політичних та соціально-економічних змін в суспільстві, а отже переосмислення змісту патріотичного виховання в сучасних умовах, як невід'ємної частини цих соціальних процесів¹³.

Надзвичайно гостро проблема громадянської відповідальності, патріотизму, позитивної ідентичності постає перед нашою державою, що перебуває в просторі суперечливих суспільних та соціокультурних тенденцій та викликів. Існування спільнот, субкультур із різноспрямованістю настанов значно ускладнює внутрішньо-національний діалог, зумовлює проблему свідомого вибору¹⁴.

Таким чином, патріотичне виховання як цілеспрямований процес підготовки молодого покоління до життя в системі суспільних відносин, соціальної взаємодії та відповідальної участі в суспільних процесах передбачає створення стійкої мотивації особистості до активної участі в суспільних справах шляхом формування цінностей, виховання потреби в усвідомленому засвоєнні знань і набутті досвіду громадянської та суспільно-корисної дії¹⁵.

Саме тому, у процесі патріотичного виховання потрібно враховувати таку систему компонентів духовного світу особистості як:

¹¹ *Молодежь для молодежи: практ. пособие по проведению волонтерских лагерей*. Донецк: Донецкий молодежный дебатный центр, 2001, с. 76.

¹² *Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів* / [за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової]. К.: УДЦССМ, 2000, с. 260.

¹³ Стариковська О. О. *Патріотичне виховання на сучасному етапі розвитку суспільства*. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp15/starikovska_tezi.pdf.

¹⁴ Кульчицький В. Й. *Роль патріотичного виховання особистості в умовах соціальної нестабільності в державі. Соціально-правовий захист населення в умовах воєнних конфліктів та терористичних загроз*: матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22 верес. 2017 р. Ужгород, 2017, с. 53–55.

¹⁵ Вербицька П. В. *Виховання громадянина і патріота України як суспільно-педагогічний виклик*. Педагогіка і психологія. 2015. № 3, с. 58–63.

- 1) психологія – психологію працьовитого господаря, вмілого хлібороба, захисника прав особистої і державної незалежності, духовної спадщини народу;
- 2) світогляд – система поглядів, переконань, ідеалів, які складають основу національної духовності;
- 3) правосвідомість – життя за законами добра і краси, правди і справедливості, гідності і милосердя;
- 4) мораль – людяність, доброта, милосердя, співпереживання як найбільші духовні надбання;
- 5) спосіб мислення – своєрідна істотність, завдяки чому із століття в століття відтворюються і розвиваються самобутня культура і душевне багатство українців;
- 6) характер і темперамент – гостинність і щедрість, талановитість, глибокий ліризм, свободолюбство;
- 7) ідеологія – ідейне багатство нації, система філософських, політичних, правових, економічних, моральних, естетичних та релігійних поглядів і переконань;
- 8) свідомість та самосвідомість – почуття гордості за приналежність до української нації¹⁶.

Висновки

Отже, у своїй роботі педагоги повинні орієнтувати молоду особистість на загально-людські цінності: гуманізм, працелюбство, захист прав людини, критичне мислення, повага до культури різних народів, високий рівень знань, толерантність, розуміння, що земля – наш спільний дім, а світовий спокій та злагода між людьми і державами – головна умова існування землі і людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Введення в соціальну роботу: навч. посібник* / за заг. Ред. Т. В. Семигіна. К.: Фенікс. 2001.
- Вербицька П. В. *Виховання громадянина і патріота України як суспільно-педагогічний виклик*. Педагогіка і Психологія. 2015. №3.
- Вербицька П. В. *Виховання громадянина і патріота України як суспільно-педагогічний виклик*. Педагогіка і психологія. 2015. №3.
- Всеобщая декларация волонтеров*. Вестник Благотворительности. 1995. №5 (21).
- Дмитриев А. В. *Конфликтология: Учебное пособие*. М.: Гардарики, 2000.
- Здравомыслов А. Г. *Международные конфликты в постсоветском пространстве: 2-е изд.* М.: Аспект Пресс, 1999.
- Кульчицкий В. Й. *Роль патріотичного виховання особистості в умовах соціальної нестабільності в державі. Соціально-правовий захист населення в умовах воєнних конфліктів*

¹⁶ Кульчицкий В. Й. *Роль патріотичного виховання особистості в умовах соціальної нестабільності в державі. Соціально-правовий захист населення в умовах воєнних конфліктів та терористичних загроз: матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22 верес. 2017 р. Ужгород, 2017, с. 53–55.*

- та терористичних загроз*: матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22 верес. 2017 р. Ужгород, 2017.
- Молодежь для молодежи: практ. пособие по проведению волонтерских лагерей*. Донецк: Донецкий молодежный дебатный центр, 2001.
- Петришин Л. Й., Чайковська Г. Б. *Особливості самореалізації студентської молоді засобами віртуальної волонтерської діяльності*. The 1st International scientific and practical conference "Eurasian scientific congress" (January 27-28, 2020) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. P. 2020.
- Полехина Л. В. *Волонтеры и волонтерское движение: сборник реферативных материалов*. Днепропетровск. 1999.
- Про волонтерську діяльність*. Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 42. Ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення 05.03.2019).
- Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів* / [за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової]. К. : УДЦССМ, 2000.
- Стариковська О. О. *Патріотичне виховання на сучасному етапі розвитку суспільства*. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp15/starikovska_tezi.pdf.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню ролі волонтерської діяльності у патріотичному вихованні учнівської молоді в умовах суспільних конфліктів в Україні. Висвітлюється особлива роль волонтерства як активного виду суспільної діяльності, що є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Зосереджена увага на патріотичному вихованні молоді, як на організованому, планомірному та цілеспрямованому процесі спрямованому на позитивну соціалізацію особистості в соціумі та самореалізацію у ролі волонтера.

Зосереджується увага на тому, що важливість волонтерської діяльності учнів у школах України полягає в першу чергу у значущості волонтерської діяльності для самої учнівської молоді і її волонтерства, в можливості реалізації своїх патріотичних ідей і переконань, виходячи зі співвіднесення своїх моральних можливостей і потреб до потреб інших людей.

Ключові слова: патріотизм, волонтерство, патріотичне виховання, соціалізація, самореалізація, особистість, молодь, учні

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest badaniu roli wolontariatu w patriotycznym wychowaniu uczniów w kontekście konfliktów publicznych na Ukrainie. Podkreślono rolę wolontariatu jako aktywnego rodzaju działalności społecznej, która stanowi podstawę budowy i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Nacisk kładziony jest na wychowanie patriotyczne młodych ludzi, rozumiane jako zorganizowany, zaplanowany i celowy proces mający na celu pozytywną socjalizację jednostki w społeczeństwie i samorealizację jako wolontariusza.

Podkreśla się znaczenie wolontariatu dla uczniów szkół ukraińskich, przede wszystkim znaczenie działalności wolontariackiej dla samych uczniów i ich wolontariatu, zdolność do realizacji ich

patriotycznych pomysłów i przekonań, w oparciu o korelację ich zdolności moralnych i potrzeb z potrzebami innych.

Słowa kluczowe: patriotyzm, wolontariat, wychowanie patriotyczne, socjalizacja, samorealizacja, osobowość, młodzież, uczniowie

Abstract

The article is devoted to the research of the role of volunteer activity in the patriotic upbringing of student youth in the context of public conflicts in Ukraine. The role of volunteering as an active type of social activity, which is the basis for the construction and development of civil society, is highlighted. The focus is on the patriotic upbringing of young people, as an organized, planned and purposeful process aimed at positive socialization of the individual in society and self-realization as a volunteer.

The focus is on the importance of volunteering for students in Ukrainian schools, first and foremost, the importance of volunteering for the students themselves and their volunteerism, the ability to realize their patriotic ideas and beliefs, based on the correlation of their moral capabilities and needs to the needs of others.

Keywords: patriotism, volunteering, patriotic education, socialization, self-realization, personality, youth, students

ПРИМІТКА ПРО АВТОРІВ

Людмила Петришин, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна.

Кульчицький Віталій, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України м. Тернопіль, Україна.

